

kunne have bidraget til at sætte de „asociales“ historie ind i en større dansk såvel som international kontekst. Det ændrer dog ikke ved, at bogen i sin helhed er velskrevet og tjener sit formål som en retfærdighedshandling for ofrene. Forhåbentlig kan den anspore til fremtidig historiefaglig forskning.

Guðrun Gadegaard Pedersen

| FRANK MEYER: *Tyskerleirene, Tyske flygtninger i Norge, Danmark og Sverige 1938-1945*, Unipub, Oslo, 2009, 172 s.

Den norsk-tyske historiker Frank Meyer, leder af Arbejderbevægelsens arkiv og bibliotek i Oslo, har i denne bog sammenlignet de lejre, der 1938-1945 oprettedes i de tre skandinaviske lande, Norge, Danmark og Sverige, for tysktalende flygtninge, hvad enten de var flygtet på grund af deres jødiske afstamning eller deres politiske tilhørsforhold, dvs. at de var socialdemokrater og kommunister.

Frank Meyer forsvarede i 2001 i Oslo doktorafhandlingen *Dansken, svensken og nordmannen, skandinaviske habitusforskjeller sett i lys av kulturmøtet med tyske flyktninger, en komparativ studie* om samme emne. Det må derfor antages, at den aktuelle bog er et opdateret værk med udgangspunkt i forfatterens tidligere disputats. Uden at jeg har læst denne disputats, formoder jeg dog ud fra disputatsens titel, at forfatteren mener, at de forskellige landes forskellige behandling af flygtningene er forårsaget af væsensforskellige grundholdninger i de tre skandinaviske lande, og samme synspunkt giver han også udtryk for i den aktuelle bog.

Forfatteren demonstrerer i bogen en markant mening om forholdene i Sverige gående ud på, at lejrene i dette land i modsætning til de to andre lande bevidst var oprettet for at opdrage og assimilere flygtningene ind i den svenske hverdag. Derimod kan de danske lejre (Odenselejren for Sudeterflygtninge og Horsørødlejren for politiske flygtninge) ses som et opbevaringssted, indtil flygtningene kunne sendes videre til tredje land eller udvises til Tyskland. I Norge, mener han derimod, at der ikke var nogen bestemt plan for flygtningene, men at flygtningene blot blev anbragt i indslusningslejre som sommerhuse eller andre feriesteder, inden de blev integrerede i det norske samfund. Der foregik altså ikke nogen egentlig internering af flygtningene i Norge. Interneringen af de norske jøder, som også kom til at omfatte cirka 100 emigrantjøder, bliver kun sporadisk omtalt og synes at falde helt uden for emnet for forfatteren, hvorfor han ikke medtager dem i den komparative analyse.

Udgangspunktet synes at kunne indeholde en lovende komparativ analyse af grundholdningen til flygtningene. I selve analysen synes der imidlertid at være sket en proportionsforvanskning af det svenske lejrssystem for at få det tilpasset til Marx' teorier, som forfatteren er en stor beundrer af. Forfatteren skriver f.eks.: „Arbejdsdeling, specialisering og samordning av de ulike produktivkrefterne er ifølge Karl Marx en produktivkraft i seg selv – i samme grad som naturens ressurser og det menneskelige arbeidet. Det finmaskete nettverk av leierinstitusjoner satte de svenske myndighetene i stand til å utøve strenge kontroll, mer nøyaktig overvåking og mer raffinert disiplinering af flyktningene. Virkningerne av dette systemet var muligens ikke bare av negativ art. Slik den arbeidsdelte og spesialiserte kapitalistiske produksjonsmåten både fremkalte fremmedgjørelse og skapte velstand i de kapitalistiske landene (inkludert en enorm forbedring av arbeidernes levestandard), gjorde specialleirer det mulig å både disiplinere og assimilere flyktningegrupper. Dette gjaldt spesielt for arbeidsleirene. Dessuten var det muligens nettopp det meget rasjonelle, gjennomtenkte leirsystemet som satte det svenske samfunnet i stand til å ta opp 190.000 flyktninger i 1944. Det dreier sig om mange slags nasjoner, og det oppsto forbausende få problemer.“ (s. 107f).

Når man læser dette, får man indtryk af, at lejrene i Sverige var en mellemting mellem Stalins Gulagsystem og Nazitysklands system af arbejds- og koncentrationslejre. Men hvis man bare overfladisk forsøger at analysere de tal, som Meyer selv angiver i bogen, bliver billedet noget anderledes.

Meyer inddeler lejrene i modtagelseslejre, hvor flygtningene, når de ankom i større grupper, blev anbragt, hvorefter de ret hurtigt blev sluset ud i de nordiske samfund, internerings- og disciplineringslejre, to i Sverige (Smedsbo og Långmora) og en i Danmark (Horsørød) og endelig arbejdslejre, som kun fandtes i Sverige. Men når han selv angiver, hvor mange af de mange tusinde flygtninge i Sverige der enten var i internerings- og disciplinærlejrene eller arbejdslejre, så bliver antallet i førstnævnte type 90 og i den sidstnævnte type 95 (s. 7). Resten, dvs. mange tusinde levede altså uden for disse lejre. I øvrigt har jeg i bogen ikke kunnet finde angivelse af, hvor mange tyske flygtninge der ved krigens slutning fandtes i Sverige, bortset fra at han angiver, at der i 1940 var 3.200 (s. 23), hvilket derfor må betragtes som et minimumtal, hvor blandt andet de tyske jøder, der flygtede fra Danmark til Sverige under krigen, ikke er medregnet.

Det betyder, at de drastiske opdragende tiltag, som Franz Meyer mener, Sverige bevidst bød flygtningene, kun ramte nogle få hundrede flygtninge.

Det var svært at få tilladelse til at forlade internerings- og disciplineringslejrene, men man kunne tilsyneladende forlade arbejdslejrene ved enten selv at finde et arbejde, eller hvis man fik økonomisk støtte til leveomkostninger. Arbejdslejrene, som var åbne lejre, tjente altså til at sætte flygtninge i arbejde, for at de kunne forsørge sig selv. Forfatteren sammenholder i denne forbindelse ikke med de tilsvarende forhold i Danmark, som er velbelyst i de danske undersøgelser: At det var meget svært for flygtningene at få arbejdstilladelse i Danmark, og at det i Danmark var en vigtig faktor for, hvorvidt flygtninge skulle udvises, om de var en økonomisk belastning for det danske samfund. Der er altså to forskellige svar på samme problem: i Danmark nægtelse af arbejdstilladelse og eventuel udvisning, i Sverige åbne arbejdslejre, men ikke udvisning. Den svenske løsning kunne vel lige så godt være udtryk for humanistisk flygtningepolitik som for marxistisk lejr- og arbejdsteorier.

Forfatteren lægger betydelig vægt på, at de to svenske lejre (Smedsbo og Långmora) blev oprettet før 9. april 1940 (nemlig i februar 1940) og på intern svensk foranledning, mens den tilsvarende lejr i Danmark i Hørsørød blev oprettet på tysk foranledning efter 9. april 1940, og at ingen tilsvarende lejre blev oprettet i Norge – altså at svenskerne var på forkant med interneringer og ergo mentalt anderledes forprogrammeret til at oprette lejrssystemer end danskerne og nordmændene. Men en anden forklaring på oprettelsen af disse svenske lejre burde forfatteren have overvejet, før han udråber det til en speciel svensk indstilling at oprette lejrssystemer. En nærliggende forklaring på interneringen ville vel være, at svenskerne ikke på samme måde som nordmænd og danskere satte 9. april 1940 som milepæl, men at frygten for udenlandske kommunister i Sverige under den finsk-russiske vinterkrig i 1939/40 fik dem til at internere denne gruppe i februar 1940, hvor finnerne så ud til at tabe krigen, og de allierede overvejede at sende hjælp til finnerne. Forfatteren angiver, at en stor del af de internerede i de to lejre var kommunister, men giver ingen forklaring på, hvorfor de blev interneret, eller om han har forsøgt at finde oplysninger i de svenske arkiver om baggrunden for oprettelsen af disse lejre, hvad der havde været naturligt, inden man bruger lejrene som bevis for forskelle i mentalitet mellem de tre nordiske lande.

En anden generalisering, som forfatteren postulerer, er, at svenske myndigheder var mere afvisende end danske myndigheder over for tyske flygtninge. Det er muligt, at Meyer har ret, men hans bevis er, at der var flere tyske flygtninge i Danmark end i Sverige før 1940 i forhold til indbyggertallet. Men hvis man ser på hans tal (s. 23), er det klart, at alle tre nordiske lande var meget restriktive med at modtage flygtninge. Sverige tog i 1930'erne en anelse flere end danskerne,

men da Sverige har flere indbyggere end Danmark, bliver tallet til fordel for danskerne, hvis man udregner det pr. indbygger. Men hvad Meyer ikke tager højde for, er, at danskerne har en grænse til Tyskland, og derfor var presset større på Danmark, og at man derfor måtte regne med, at flygtningetallet var større i Danmark end i det fjernere Sverige. For at Meyer skulle kunne bevise sit postulat om, at Sverige var mere restriktivt, måtte han som et minimum have forelagt antallet af afviste flygtninge i forhold til modtagne flygtninge. Sådanne tal giver han ikke. Derimod har han et tal for antallet af udviste til Tyskland fra de tre nordiske lande (s. 151): Her er tallet 100 for Norge (de tyske jøder i Norge), 150 fra Danmark (fortrinsvis politiske flygtninge) og 15 fra Sverige (hovedsagelig desertører). Tallene må siges at være til gunst for Sverige, men om de repræsenterer, som hævdet af Meyer, et bevidst forsøg fra svensk side på at integrere de politisk uønskede flygtninge i det svenske samfund, mangler han at føre bevis for.

Et tredje postulat, som forfatteren fremfører, er, at det svenske politi i modsætning til det danske var „mer utspekuleret, usynlig og effektivt“ (s. 32) end det danske i opsynet med uønskede fremmede, specielt kommunisterne. Det er muligt, at han har ret, men et af Meyers beviser ligger i, at man i Danmark forsøgte at koncentrere uønskede fremmede i København, mens man i Sverige brugte den efter forfatterens mening langt mere effektive metode at anbringe dem fjernt fra storbyerne og andre flygtninge ude i de små samfund, hvor man bedre kunne kontrollere dem. „Bygda var et panoptikon, der fangen altid er synlig for vokterne. Når myndighederne ønsket å overvåke at en flyktning fysisk var til stede og ikke foretok seg noe sammen med andre flyktninger, var det derfor en fordel at vedkommende bodde på ett lite, gjenomsiktig sted, der alle kjente alle og der det var få reisemuligheter“. Problemet for det danske politi, hvis de skulle have fulgt Meyers anvisning på den bedste behandling af uønskede fremmede, var at finde fjerne steder, hvor kommunisten ikke pr. cykel kunne komme ind til en større by eller mødes med andre „forviste“ flygtninge. Det er nok lettere at benytte denne fremgangsmåde i Sverige, og det skulle Meyer nok have taget med i sine overvejelser.

Et kuriøst eksempel på forfatterens ukritiske tilgang til det foreliggende materiale er hans beskrivelse af forplejningen i Loka Brunn, som var en svensk opsamlingslejr for 200-300 tyske flygtninge, som efter 9. april 1940 var flygtet videre fra Danmark og Norge til Sverige. På baggrund af senere beretninger, hvor to socialdemokrater beskriver maden i lejren som god, og én kommunist mener, at maden var dårlig (s.112), konkluderer han, at socialdemokraterne og kommunisterne bevidst fik forskellig mad i lejren. Det er muligt, men kræver nok et noget stærkere bevis.

Bogen skæmmes i øvrigt af en hel del sjusk. Talmaterialet er yderst sparsomt, således at man ved gennemlæsningen ikke hele tiden har en sikker fornemmelse af, hvor stor en del af flygtningene der var i egentlige lejre. Forfatterens postulater bliver derfor vanskeligere at gennemskue under selve læsningen. Desuden er forklaringerne til tabellerne alt for sparsomme.

En af bogens ganske få tabeller er en volapyk-tabel (s. 19):

Tabell 2: Antall jødiske flyktninge i Skandinavia

	1934	1938	1940
Danmark	525	22	160
Norge	910	126	920
Sverige	1680	450	2560

Da alle kilder om dette emne er enige om, at 70-75 % af de tyske flygtninge var jøder, er der ingen af disse tal, der bare nærmer sig det sandsynlige, bortset fra tallet på de 2560 jøder i Sverige i 1940, som jeg ikke umiddelbart kan afvise som forkert.

En af de mest citerede bøger er Hans Kirchhoffs og Lone Rünitz' bog *Udsendt til Tyskland - dansk flygtningepolitik under besættelsen*, men den er ikke nævnt i litteraturlisten, ligesom den er udeladt i den liste over de fire bøger, der var resultatet af den undersøgelse, som den danske regering satte i værk for at belyse dansk flygtningepolitik under besættelsen omkring årtusindskiftet (p. 8).

I litteraturfortegnelsen er til gengæld medtaget fire værker af Max Weber, tre værker af Michel Foucault, fem værker af Erving Goffmann og tre værker af Karl Marx, selvom der i bogen slet ikke er nogle henvisninger til Max Weber, et par henvisninger til Karl Marx i selve teksten og et par henvisninger i nogle ligegyldige fodnoter til de to andre teoretikere.

Lene Wul Pedersen og Troels Rasmussens historiespeciale om de sudetertyske flygtninge i Danmark fra 1994 er nævnt i litteraturlisten, mens deres fortrinlige bog fra 1999 om samme emne ikke er nævnt.

Et komparativt studie over behandlingen af tyske flygtninge i de tre skandinaviske lande 1933-1945 er et interessant emne og burde belyses bedre end i den nuværende litteratur, men denne bog rammer helt ved siden af emnet. For at sammenligne er man nødt til at analysere det råderum, de forskellige lande havde, ud fra de storpolitiske

forhold, de geografiske forhold og krigene i nærområdet. At sammenligne Norges behandling af deres få flygtninge i 1930'erne med Sveriges behandling af flygtninge under krigen giver ingen oplysning om grundlæggende mentalitetsforskelle mellem de to lande.

Hvis man skal bedømme (eller fordømme) Sveriges indstilling til flygtningespørgsmålet, er det ikke nok at læse Marx og Weber, man er også nødt til at læse i de svenske arkiver for at se, hvilke tanker og overvejelser der fandtes hos de svenske myndigheder ved opbygningen af lejrene. Var de forprogrammeret, som Frank Meyer mener, til at oprette et lejrsystem, som levede op til Marx' teorier? Efter min mening mangler Frank Meyer stadig at bevise det.

Kirsten Lyloff

| REGIN SCHMIDT: *Den perfekte præsident. En biografi om John F. Kennedy*, Gyldendal, København 2012, 391 s., 299,95 kr.

Meget er sagt og skrevet om John F. Kennedy (JFK). Nu foreligger den første videnskabeligt baserede danske biografi om USA's 35. præsident. Værkets ambition er at uddrage den historiske JFK fra de mange myter og modmyter om ham. Bogen bygger på den eksisterende forskningslitteratur om emnet og gør brug af kilder fra bl.a. JFK Library and Archive i Boston.

Der er ikke tale om et tæt psykologisk portræt af JFK, men snarere en politisk biografi, der fokuserer på at forstå hans præsidentskab i relation til datidens dominerende konflikt, den kolde krig. Biografien er bygget kronologisk op og består af tre dele, der beskæftiger sig med Kennedys familiebaggrund, opvækst og erfaringer som ung, med hans politiske karriere og præsidentskabet. Den er et kritisk korrektiv til de mange helgenkåringer og tegner et billede af en mand, som på paradoksal vis var en „karismatisk leder uden visioner“.

Indenrigspolitisk var JFK en svag præsident, dog huskes han bl.a. for det senere Medicare og for sit forsvar for amerikanske fagforeninger og borgerrettigheder. Det sidste kom dog noget forsinket og var i høj grad foranlediget af, at USA mistede anseelse internationalt.

JFK's altoverskyggende interesse var USA's plads i verden. Hans oprettelse af Fredskorpset og brug af såkaldt blød magt var forud for sin tid. Han gav tidligt udtryk for en antikolonialistisk holdning, men endte med at blive fanget af den kolde krigs fastlåste fronter og tanke-mønstre. Snart betragtede JFK nationale befrielsesbevægelser som synonym med den internationale kommunisme. Det førte ham ud i hans udenrigspolitiske nederlag.